

MARI VALJAKKA: SAAMELAISET KIRKOSSA

Muutosten teologiaa -sarjan luento Turun Henrikinkirkossa 13.9.2023

Audion alussa kerrotaan luentosarjasta. Sama on luettavissa tältä verkkosivulta.

”Äsken nähty video vie meidät vuoden takaisin tapahtumiin. Vuosi sitten elokuun alussa vietimme saamelaisia kirkkopäiviä Inarissa, joihin kootaan siis saamelaisia Suomesta, Ruotsista, Norjasta ja aiemmin Venäjältä yhteisille ekumeenisille kirkkopäiville.

Näiden saamelaisten kirkkopäivien yhteydessä tai paremminkin heti niiden jälkeen kokoonnuimme vielä yhdessä kirkkopäivälaavuun ja vietimme muistohetken, jonka jälkeen saamelaisvainajat, jotka aikanaan olivat tutkimustarkoituksessa haudoistaan viety, palautettiin takaisin leposijoilleen. Kaikkiaan maahan kätkettiin 172 vainajan jäänteet. Uudelleen maahankätkemistilaisuudet järjestettiin Inarin vanhalla hautuuma saarella, Utsjoen vanhalla hautausmaalla ja Nellimin ortodoksisella hautausmaalla. Tämä videopätkä on editoitu niistä tilaisuuksista ja taustalla on siis arkkipiispa Tapio Luoman puhetta, joka ainakin minulla menee suoraan luihin ja ytimiin.

Tuolla hautausmailla seisossa muistan ajatelleeni menneisyydessä eläneitä kollegoitani, jotka ovat saarnanneet saarnoissaan kenties niistä samoista asioista kuin papit tänäänkin; lähimmäisen rakkaudesta ja Jumalan armosta. Kristuksesta, jonka kasvot näemme vähimmän veljen kasvoissa. Hekin ovat olleet omana aikanaan surun ja vierellä kulkemisen ammattilaisia. Olemme päästäneet heidät lähelle, kutsuneet kotiimme, uskoneet heille salaisuuksiamme ja pitäneet arvossa.

Nyt tuolla haudalla seistessä tuntui absurdilta, että juuri he, surun ammattilaiset, antoivat luvan rikkoa hautarauhaa ja kohdella esivanhempiemme jäänteitä kuin kauppatavaraa. Mietin, kuinka helppoa ihmisen on puhua lähimmäisen rakkaudesta ja samaan aikaan nähdä lähimmäisen arvo omaa arvoa alempana.

Tänään puhun totuus- ja sovintoprosessista, johon nuo videon tapahtumat olennaisena osana liittyvät.

Työskentelen tällä hetkellä projektikoordinaattorina hankkeessa, joka kantaa nimeä Saamelaiset kirkossa.

Tuo hanke on osa kirkon ja saamelaisten välistä totuus ja sovintoprosessia, joka on erillinen ja itsenäinen valtion ja saamelaisten totuus ja sovintokomissiosta.

Haluan korostaa sanaa ”osa” siksi että ei syntyisi käsitystä, että tämä kahden vuoden hanke olisi koko prosessi.

Kuten videolta huomasimme jo ennen tätä hanketta, on tapahtunut asioita kuten vaikkapa nämä uudelleen maahankätkemiset, joita on siis ollut Suomessa jo ennen viime vuotta, ensimmäistä kertaa vuonna 1995. Näen että muun muassa nämä ovat jo olleet omanlaisia virstanpylväitä tällä totuuden ja sovinnon matkalla.

Kun on kyse tapahtumista ja traumaista, jotka ovat koskettaneet useampia sukupolvia omana taakkana tai taakkasiirtymän myötä niin kaikki työ ei varmasti tule kahden vuoden hankkeen myötä valmiiksi. Hanke ei kuitenkaan aloittanut työtä nolasta ja toivon mukaan se voi kuitenkin olla osaltaan luomassa jatkoaskelia tulevalle.

Mistä oikein on kyse, kun puhutaan totuus ja sovintoprosessista?

Lainaan tässä parin vuotta sitten tehdyn saamelaisen psykososiaalisentuen esiselvityksen kuvausta asiasta:

Totuus- ja sovintoprosessien taustalla olevissa historiallisissa tapahtumissa on pohjimmiltaan kyse itsemääräämisoikeuden menettämisestä eli siitä, että vähemmistöasemassa oleva kansa tai kansanryhmä joutuu erilaisten enemmistöväestön taholta tulevien suluttamistoimenpiteiden kohteeksi menettään mahdollisuutensa vaikuttaa oman kansansa kannalta usein elintärkeitä asioita koskevaan päätöksentekoon. Kyse voi olla maan- ja vesien käyttöoikeuksista, oikeudesta oppia ja ylläpitää kieltään ja kulttuuriaan sekä saada palveluja omalla kielellään.

Mitä tämä kaikki sitten tarkoittaa kirkon kontekstissa?

- Ensinnäkin ajattelen: Voimme kirkossa iloita kristinuskon leviämisestä saamenmaalle ja syvälle juurtumisesta osaksi saamelaisyhteisöjen arkea ja pyhää. Kristinuskosta on tullut monelle tärkeä voimavara ja rakas asia.
- On kuitenkin syytä tarkastella kirkon roolia ja vaikutusta suhteessa saamelaisiin, saamen kieliin, kulttuuriin, musiikkiin ja tapoihin. Tiedetään että toisinaan näitä asioita ei ole pidetty arvossa vaan niitä on tietoisesti kitketty pois. Mutta tiedetään myös, että historian saatossa on myös ollut pappeja ja piispoja, jotka ovat edistäneet saamelaisasioita erityisesti saamen kielten osalta.
- Tiedetään myös, että kirkko vaikuttanut kansanopetukseen, kouluihin ja lasten kasvatukseen. Tietysti koulunkäynti on ollut tärkeä ja hieno asia ja moni saamelainen on tänä päivänä hyvin korkeasti koulutettu. Mutta samaan aikaan tiedämme jo, kuinka koulu ja tarkemmin sanottuna asuntolakoulu on monelle saamelaislapselle ollut se tekijä, joka on katkaissut yhteyden omaan kieleen ja kulttuuriin ja opettanut jopa häpeämään omaa taustaa ja näkemään sen vähempi arvoisena.
- Siihen miten saamelaisiin, kieliin ja kulttuuriin kussakin ajassa on kirkossa suhtauduttu, on vaikuttanut kirkon viroissa olevat sen hetkiset työntekijät. Toisinaan työ saamelaisten parissa on koettu tärkeäksi toisinaan vähemmän tärkeäksi. Historian saatossa työ on usein ollut jonkun yksittäisen tekijän näköistä ja vahvasti riippuvaista kulloisenkin viranhaltijan mielenkiinnonkohteista
- Ei voida myöskään unohtaa herätysliikkeiden vaikutusta, jotka ovat myös monin tavoin vaikuttaneet saamelaisiin yhteisöihin ja omalta osaltaan myös vahvistaneet kristinuskon juurtumista syvälle saamenmaahan, ja samalla vaikuttanut paikalliseen kulttuuriin ja teologiaan.
- Kirkko on ollut myös keskeinen osa suomalaista yhteiskuntaa ja osallistunut valtion määrittämiin toimenpiteisiin saamelaisalueilla.

Voidaan siis ainakin todeta, että kirkko ei ole ollut sivustakatsoja: Yhtäältä kirkko on vahvasti tukenut saamelaisten kielen ja kulttuurin kehitystä, mutta toisaalta kirkko on omilla toiminoillaan ajoittain edistänyt suomalaistamispyrkimyksiä.

Näiden kysymysten tarkasteluun tarvitaan lisää tietoa ja ymmärrystä siitä mitä on tapahtunut.

Tiedetään että monet tapahtumat ovat tuottaneet tuskaa ja ahdistusta, joka on nähtävissä myös meidän ajassamme. Näihin on etsittävä sovintoa yhdessä.

Hankkeen nimeksi on valittu *Sämmiliih kirhoost, Sä'mmla ceerkvest, Sápmelaččat girkus, Saamelaiset kirkossa*. Nimi sitoo hankkeen osaksi jo aiemmin tehtyä työtä ja toimii luontevana jatkumona vuoden 2012 *Saamelaiset kirkossa* -seminaarin aiheille. Kuten aiemmin jo totesin, työ totuuden ja sovinnon parissa on alkanut jo paljon ennen hanketta. Tuossa vuoden 2012 seminaarissa Oulun piispa Samuel Salmi esitti

julkisen anteeksipyynnön saamelaisille ja viittasi puheessaan muun muassa rotuopillisiin tutkimuksiin ja kirkon suhtautumiseen saamen kielisiin ja kulttuuriin.

Nimi muistuttaa siitä, että meidän kirkkomme on myös saamelaisten kirkko. Me saamelaiset olemme osa tätä Kristuksen kirkkoa, sisaruksianne Jeesuksessa Kristuksessa.

Nimi on kolmella Suomessa puhutulla saamen kielellä sekä suomeksi, jotta eri kieliryhmät sekä kielensä menettäneet saamelaiset voisivat kokea osallisuutta nimen kautta. Nimi muistuttaa myös siitä, että saamelaistyö on kokonaiskirkollista ja saamelaiset ovat edustettuina seurakunnissa niin saamelaisten kotiseutualueella kuin sen ulkopuolella, koko kirkossamme siksi saamelasityötä ei pitäisi nähdä vain jonkin tietyn seurakunnan tai hiippakunnan asiana vaan kokonaiskirkon asiana.

Kun puhutaan saamelaisista, on hyvä muistaa, että saamelainen elämäntapa on sidoksissa kieleen, kulttuuriin, perinteisiin elinkeinoihin, vuodenviertoon, ympäröivään luomakuntaan, maahan ja veteen.

Nämä kaikki näkyvät myös saamelaisten hengellisessä elämässä. Näitä ei voi erottaa toisistaan tai arvottaa keskenään vaan ne tulisi nähdä osana kokonaisuutta.

Ajattelen että saamelaisten asemaa kirkossa tulisikin vahvistaa nämä ulottuvuudet huomioon ottaen.

Totuus ja sovintoprosessissa ihan kuten kaikessa sovinnon tekemisessä on tärkeää tulla kuulluksi.

Siksi hankkeen aikana pyrimme luomaan turvallisia tiloja, joissa käsitellä kirkkoon, uskoon ja uskontoon liittyviä kipeitäkin kokemuksia turvallisesti.

Samaan aikaan koen, että on tarpeellista lisätä ymmärrystä yhteiskunnassa siitä, mitä saamelaisten ja kirkon välisissä suhteissa oikein on tapahtunut: millaisia vaikutuksia ja seurauksia on ollut ja on yhä edelleen?

Kuulluksi tuleminen ja yhteinen ymmärrys siitä, mitä on tapahtunut, on pohja anteeksiannon prosessille ja jatkoaskelille sovinnon ja luottamuksen rakentamiseksi saamelaisten ja kirkon välillä rakenteelliselle muutokselle sekä vuorovaikutukselle, joka tukee saamelaisten osallisuutta ja asemaa kirkossa.

Saamelaistyössä törmään jatkuvasti siihen miten vähän tietoa meillä on oman maamme alkuperäiskansasta. Emme tunne sen historiaa emme tunne sen nykyistä tilannetta. Näin on ympäri suomen, myös saamelaisten kotiseutualueella tietoa liikkuu yllättävän vähän ja pidän sitä huolestuttavana. Liian vähäinen tieto on kasvualusta vääristyneille stereotyyppioille, kärjistämislle, disinformaatiolle ja myös vihapuheelle.

Toivonkin, että voisimme lisätä saamelaisuuden ja saamelaiskulttuurin tuntemusta seurakunnissa paikallisesti sekä laajemmin kokonaiskirkon tasolla ja siten luoda myönteistä dialogia alkuperäiskansan ja valtaväestön välille.

Hankkeelle ei haluttu asettaa päämäärää etukäteen, jotta se voisi mahdollisimman herkäällä korvalla kuunnella nimenomaan saamelaisyhteisön tarpeita ja vastata niihin.

Kuitenkin jonkinlaiset suuntaviivat ovat olemassa ja niitä ovat muun muassa jännitteiden purkaminen, tarpeiden tunnistamisen ja dialogin lisäämisen kautta.

Saamelaisen hengellisen elämän kehittäminen Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa. Saamen kielten ja kulttuurin aseman vahvistaminen kirkossa.

Saamelaisten kohtaaminen ja kuuleminen kirkkoon, uskoon ja uskontoon liittyvissä asioissa.

Saamelaisten osallisuuden ja asiantuntijuuden vahvistaminen kirkossa.

Ymmärryksen lisääminen saamelaisten ja kirkon historian tapahtumista ja tämän ajan haasteista.

Tiedon lisääminen saamelaisista ja saamelaiskulttuurista niin paikallisesti kuin kokonaiskirkon tasolla.

Kun valmistelin hanketta, niin mietin paljon menetelmiä, joilla lähteä liikkeelle. Lopulta päädyin kolmeen näkökulmaan, joiden kautta haluan lähestyä totuus- ja sovintoasiaa.

Nämä kolme näkökulmaa ovat:

Haavoissa vierailu (*via negativa*),

Lahjojen juhliminen (*via positiva*)

Epäoikeudenmukaisuuden muuttaminen (*via transformativa*).

Nämä näkökulmat eivät ole oma keksimiäni, vaan nämä on tullut minulle tutuksi Kirkkojen maailmanneuvoston kautta. Siellä olen itse päässyt tutustumaan esimerkiksi toisiin alkuperäiskansoihin ja nämä tutustumisvierailut ovat usein olleet sellaisia, että vierailimme haavoissa, juhlimme lahjoja ja pyrimme yhdessä kristittyinä epäoikeudenmukaisuuksien muuttamiseen.

Tässä hankkeessa olen hahmotellut näitä kolmea näkökulmaa seuraavalla tavalla:

Haavoissa vierailu -*Via negativa* -lähestyminen on tämän kaltaisessa prosessissa väistämätöntä, jotta ymmärretään mitä on tapahtunut.

Haavoissa vierailun myötä voidaan asettua toisen asemaan, hyväksyä väärä todella tapahtuneeksi sekä ymmärtää totuutta toisen kontekstista käsin.

Tähän sisältyy esimerkiksi historian haavojen tarkastelu historian tutkimuksen kautta ja toisaalta yksilöiden ja yhteisön haavojen kohtaaminen heidän ehdoillaan ja tarpeistaan käsin pastoraalisia ja sielunhoidollisia menetelmiä hyödyntäen.

Haavoissa vierailun lisäksi on hyvä myös muistaa tarkastella asioita *via positiva*.

Tämä tukee saamelaisten omaa toivetta siitä, että totuus- ja sovintoprosessi ei olisi uhriprosessi vaan että samalla voisimme iloita kaikesta siitä positiivisesta, josta saamelaisyhteisö iloitsee ja jonka he kokevat voimavarakseen. Näen, että myös seurakuntaelämässä on paljon sitä positiivista, jota nostaa esille ja jota voi juhlaa.

Lahjojen juhlimiseen voisi luontevana osana sisältyä erilaiset taiteen ja kulttuurin muodot esimerkiksi saamelainen perinteinen käsityö *duodji*, liturginen esineistö, hengellinen musiikki ja virrenveisuuperinne.

Saamelainen hengellinen elämä on rikasta ja sille olisi hyvä antaa tilaa hankkeen aikana.

Epäoikeudenmukaisuuksien muuttaminen eli *Via transformativa* -näkökulmassa hanke pureutuu tarkastelemaan sitä, minkälaisia haasteita saamelaisten ja kirkon välisissä suhteissa kenties nähdään ja miten alkuperäiskansojen parissa työtä voidaan kirkon tasolla edistää.

Tämän tuloksena työstetään jatkoaskelia, joiden myötä saamelaisten sekä saamen kielten ja kulttuurin asemaa kirkossa vahvistetaan kokonaisvaltaisesti kokonaiskirkon tasolla, hiippakunnissa, päätöksentekoprosesseissa sekä seurakuntien arjessa.

Lopuksi haluan sanoa, että alkuperäiskansoja tai mitä tahansa marginalisoitua ryhmää koskevan hankkeen toimintaa suunniteltaessa ja toteutettaessa on ensiarvoisen tärkeää, että se toteutuu osallistavasti ja antaa alkuperäiskansalle mahdollisuuden toimia asiantuntijoina omassa asiassaan.

Konkreettisesti suunnittelussa kuullaan ryhmää itseä eli tässä tapauksessa saamelaisia ja annetaan aito mahdollisuus osallistua myös itse hankkeen valmisteluun ja painopisteiden määrittelyyn.

Hankkeen osallistavan luonteen vuoksi on tarkoituksenmukaista, että hanke olisi avoin siltä osin, ettei suunnittelun alkuvaiheessa ole liialti ennalta määrättyä tietoa siitä, mihin prosessi tulee päätymään.

Tässä prosessissa katson, että ennalta määriteltyä lopputulosta tärkeämpänä on sovinnon etsimistä ilmaiseva prosessi. Prosessista mahdollisesti syntyvä tuotos, sen muoto ja sisältö selviävät vasta hankkeen aikana ja tässä hetkessä jo tiedetään, että hankkeelle on tällä hetkellä ominaista esimerkiksi kirkollisten, sielunhoidollisia ulottuvuuksia sisältävien, tilaisuuksien järjestäminen.

Loppuun olen ottanut Raamatunkohdan.

2. Kor. 5. jae 1 ”Me tiedämme, että vaikka tämä meidän maallinen telttamajamme puretaankin, Jumalalla on taivaassa meitä varten ikuinen asunto, joka ei ole ihmiskätten työtä.”

Tämä raamatunkohta vie minut jälleen tuolle hautausmaalle. Muistan hyvin, kuinka piispa Keskitalo puhui juuri tästä raamatunkohdasta ja sanoitti asiaa niin että vaikka tämä meidän maallinen telttamajamme riisutaankin ja vaikka sitä ei ole -niin julmaa kuin se onkin- toisten ihmisten toimesta osattu kunnioittaa niin sillä ei kuitenkaan ole ollut vaikutusta meidän iankaikkisuustiemme suhteen. Kyse on ollut meidän maalliseen majaamme kajoamisesta kuolematon sielu on kuitenkin ollut jo tuossa vaiheessa erkaantuneena maallisesta majastamme.

Minua itseä lohduttaa ajatus siitä, että vaikka ihminen ei aina osaa kunnioittaa toisen ihmisen arvoa niin Jumalalle meidän arvomme ei ole ollut epäselvä. Hänelle me olemme aina olleet arvokkaita ja rakkaita. Kukin tällaisenaan, erilaisina, ainutlaatuisina.

Saameksi tuo raamatunkohta on käännetty näin:

Mii diehtit ahte vaikko min eatnanlaš **goahti** gaikkoduvvo, de lpmilis lea min várás almmis agálaš viessu mii ii leat olbmogiedaid **duodji**.

Huomaan heti jonkinlaista kontekstuaalista teologiaa tästä käännöksestä.

Telttamaja on korvattu sanalla goahti eli kotaa tarkoittavalla sanalla.

Kota kuuluu saamelaisten asumukseen. Siirrettävä kota on ollut väliaikainen maallinen asuinsija. Ja ajattelen kyllä, että vanhat kotapaikat muistuttavat entisaikojen elämästä ja on siinä mielessä tärkeitä paikkoja.

Maallinen kota on väliaikainen asuinsija ja meidän kotapaikkamme kertovat tarinaa meidän elämästä. Näitä paikkoja toivoisi kunnioitettavan silloin kun olemme siirtyneet ajan puurajan tuolle puolen. Kuitenkin lohdullista on tuossa raamatunkohdassa lupaus ikuisesta viessusta, joka tarkoittaa kotaan verrattuna paljon

jämäkämpää tai pysyvämpää asumusta tai taloa. Tuo pysyvä asuinsija meillä on Jumalan luona ja se ei ole ihmiskätten työtä. Tai kuten saameksi tuo on ilmaistu olbmogiedaid **duodji**.

Ihmiskättentyöt on käännetty käyttäen **duodji** sanaa, joka tarkoittaa siis käsityötä mutta johon saamelaisessa kontekstissa liittyy voimakas arvolataus koska sillä on kulttuurissa tärkeä merkitys. Sáme duodji on suorastaan pyhä asia.

Itse ajattelenkin usein että Jumala on meidän elämämme duojar eli käsityömestari ja me olemme hänen duodjiaan sellaista jota pieteetillä duojar valmistaa.

Elämän duojar näkee myös meidän saumapuolemme. Sen puolen jossa langat näyttää olevan tässä elämän keskeneräisessä vaiheessa joskus sekaisin ja epämääräisillä sykeröillä. Kuitenkin saamme luottaa että kun tuo kankaamme kerran tulee valmiiksi saumapuoli käännetään ja saamme nähdä uuden puolen. Uskon että se on juuri sellainen kuin duojarimme on suunnitellut ja pieteetillä valmistanut. Kaunis ja arvokas.”